

ОТЕЦЪЗ
ПАУСИЙ

247

РЕДАКТИРА КОМИТЕТЪ

УРЕДНИКЪ Г. КОНСТАНТИНОВЪ

БИБЛИОТЕКА НА С. К. БАНКА

ГОД. XV

1942
СОФИЯ

КН. 1

Никола Коларовъ

МАРА БУНЕВА

Съ последния нашъ санитаренъ влакъ, който напушаше Македония презъ единъ тжженъ септемврийски день на 1918 година, пжтуваше, за да намъри убѣжище въ старитѣ предѣли на Българи, и кметътъ на Тетово Никола Буневъ. Като всички българи борци въ Македония, минали презъ пламъка на нашата национална революция и възпитани отъ оня високъ моралъ, който отличаваеше тия борци, Никола Буневъ носѣше съ себе си срѣдствата и важнитѣ документи на тетовската община и на С. Г. О. П., чийто председателъ бѣ той. Съ Никола Буневъ пжтуваше четвъртото му дете, една седемнадесетгодишна девойка, която дълбоко изживяваше въ тая най-впечатлителна възраст погрома, който се разрази надъ Македония и раздѣлата съ своя прекрасенъ роденъ градъ отъ подножието на дивната и величествена Шаръ планина, тъй скъпа за всѣко българско сърдце. Споменътъ отъ това бѣжанство и това всебългарско нещастие остави незаличими следи въ душата на младата девойка. Десетъ години следъ това, сж-

щата тая девойка, срѣдъ Скопие, гдето една чужда и насилническа власть бѣ организирила чудовищенъ апаратъ, за да преобрази душата на най-българската земя, обезсмърти името си съ единъ героиченъ жестъ и разнесе изъ цѣль свѣтъ славата на българското борчество и протестътъ срещу извършената жестока неправда надъ Македония. . .

Мара Бунева е родена презъ 1901 година въ гр. Тетово. Нейниятъ баща, Никола Буневъ, другаръ на бележития публицистъ Матей Геровъ и на д-ръ Никола Герасимовъ, е следвалъ въ педагогическото училище въ Скопие. Синъ на старъ и заможенъ търговецъ отъ Тетово, макаръ и съ това солидно

за времето образование, Никола Буневъ приема и продължава професията на своя баща, като става единъ отъ най-виднитѣ тетовски манифактуристи. Обаче, завидното материално състояние и щастиего отъ многобройната му челядь не го затварятъ въ кръга на личното и семейно блаженство. Той е отъ оня разредъ богати българи въ Македония, за които народното дѣло стоеше надъ всичко. И точно участието на тия българи въ освободителното дѣло, увлѣче и народнитѣ маси, за да се превърне то въ общонародно, въ общобългарско дѣло. Още младъ, Никола Буневъ влиза въ революционната организация и става впоследствие членъ на градското ржководно тѣло, като бързо се изтъква като единъ отъ най-дейнитѣ и най-просвѣтениитѣ борци и родолюбци въ Тетово. И затова, по време на Свѣтовната война, когато Тетово бѣ свободно, той става неговъ кметъ. Майката на Мара Бунева, Анна, произхожда сжщо отъ едно отъ най-виднитѣ и най-заможни тетовски семейства. Тя е дъщеря на голѣмия търговецъ, богатия и родолюбивъ българинъ Захари Манойловъ, който съ свои лични сръдства е построилъ черква въ тетовскитѣ гробища и е вземалъ живо участие въ църковнитѣ борби и въ всички родолюбиви начинания.

Първоначалното и основното си образование Мара Бунева получава въ Тетово. Нейни учители сж все добри родолюбци: Еленка Талаганова и Гора Албанска, отъ Скопие, директорътъ на прогимназията Христо Гурковъ, отъ Шипъ, Хараклия Сарафова, отъ Скопие, която живѣе въ къщата на баща ѝ и се занимава съ възпитанието и училищната подготовка на децата. Мара Бунева не остава незабелязана за своитѣ учители. Тя е силна ученичка, декламира хубаво патриотични стихове на празници, проявява се и като отлична гимнастичка.

Следъ като свършва прогимназия, при завидното материално състояние на баща ѝ, предъ нея се открива хубава перспектива да продължи образованието си. Обаче, нейнитѣ родители желяели по-скоро да я подготвятъ за добра домакиня. Затова тѣ я изпращатъ въ стопанското училище въ Скопие, гдето остава две години. Въ стопанското училище тя се проявява много трудолюбива и особено се отличава въ ржчната работа.

Презъ 1917 година Мара Бунева се завръща въ Тетово при родителитѣ си. Тукъ остава до месецъ септември 1918 година, когато, както вече се каза, поради настъпилата катастрофа, избѣгва съ баща си въ София. Въ София Мара Бунева остава за малко — до края на годината. По това време сръдъ нашитѣ бѣжанци се развиваше, подъ патронажа на американската легация, една усилена агитация за връщане въ Македония. Лично американскиятъ пълномощенъ министъръ увѣряваше наши сънародници, че животътъ и имотътъ имъ ще бждатъ гарантирани, ако се завърнатъ въ роднитѣ си

огнища. Завърна се във Македония и Никола Буневъ съ своята дъщеря.

На следната година, презъ месецъ май, Мара Бунева идва наново съ своята майка въ свободна България. Тя гостува въ своя братъ и синъ Борисъ Буневъ — кавалерийски офицеръ въ Ямболъ. Но когато изтича срокътъ на визата, за изненада на майка си, Мара заявява, че ще остане въ Ямболъ. Майка ѝ се връща сама въ Тетово.

Тукъ, въ Ямболъ, Мара Бунева за пръвъ пжтъ влиза въ досегъ съ офицерската сръда, и получава онова влияние, което се оказа тъй благотворно за нейното родолюбие и за школовката на борческия ѝ духъ. По това време въ кръга на ямболскитѣ офицери е скопанинътъ Василь Гавазовъ, единъ безуменъ храбрецъ, героятъ отъ Пороитѣ подъ Бѣласица, по време на Свѣтовната война, съ когото Мара Бунева се свързва чрезъ едно чисто другарство. Въ тогавашнитѣ стълкновения съ разрушителнитѣ елементи, Мара Бунева взема дейно участие редомъ съ военнитѣ и зачудва всички съ героичното си държание и въ най-опасни положения. На езда съ офицеритѣ, тя е първа; въ салона на Военния клубъ минава за най-добрата танцьорка; въ компании тя ръководи настроенята и дава тонъ на разговоритѣ. Въ кръга на мъже, нейната личностъ сжщо е ярко подчертана. Тя е добре дошла за всѣко общество. Тя импонира силно съ интересната си фигура, съ живия и пъргавъ умъ, съ силата на духа, ала никой не смѣе да се влюби въ нея. За мъжетѣ тя остава другарка — приятна, вѣрна, задушевна. А на женитѣ тя сжщо импонира съ ония прекрасни женствени качества, които е притежавала: финестъ въ държанието и облѣклото, силна наклонностъ и похватностъ къмъ изискана и уютна подредба на жилището, безподобна сръжностъ въ бродерията. Срѣдъ ямболскитѣ си другарки тя бързо си спечелва името на жена съ „златни ржце“.

Въ Ямболъ тя не се задържа за дълго. Презъ 1920 година братъ ѝ е преведенъ въ София въ Кавалерийската школа. Тя го последва. Обаче, заплатата на братъ ѝ тукъ се оказва недостатъчна за двама души и тя отива въ познати къщи да шие, за да облекчи материалната издръжка. Тукъ, чрезъ брата си, тя се запознава съ дейци отъ Македонската революционна организация и у нея се поражда необикновенъ интересъ къмъ освободителното дѣло на Македония. Тя чете непрекъснато подходяща литература. Зазрѣва вече въ ума ѝ мисълта да бжде полезна на освободителната борба. Така, още отъ това време, Мара Бунева заживява съ македонското дѣло.

Но пребиваването ѝ въ София, както и въ Ямболъ, бива краткотрайно. Презъ 1921 година тя отива съ своя братъ въ Русе, гдето той е преведенъ. Въ Русе тя наново влиза въ офицерска сръда и животътъ ѝ отъ Ямболъ се повтаря. Въ

Русе Мара Бунева се запознава и съ ротмистъръ Иванъ Хранковъ, който после става нейнъ съпругъ.

Презъ 1923 година Мара Бунева наново се връща въ София съ своя братъ. Сжщата година тя се оженва. Вече Мара Бунева влиза напълно срѣдъ македонскитѣ борчески срѣди. Въ нея окончателно се затвърдява мисълта да се отдаде изцѣло въ борбата. Оттогава започва нейната подготовка за революционна акция. Подготвена отлично, презъ 1926 година Мара Бунева скланя своя мъжъ да ѝ разреши да отиде въ Тетово, подъ предлогъ да види своитѣ родители. На 24 май, въ деня на Солунскитѣ Равноапостоли, тя пристига въ Скопие, гдето я дочаква баща ѝ. Заедно съ него тя заминава за родния си градъ. Нейнитѣ домашни и роднини я посрѣщатъ съ не-обикновена радостъ, още повече, че тя идва отъ свободна България — блѣнуваната страна за всѣки българинъ отъ Македония.

Въ Тетово Мара Бунева престоюва нѣколко месеца, като отъ време на време прескача до Скопие.

Обаче, срокътъ на визата вече приближилъ да изтече, а Мара Бунева, неуспѣла още да извърши акцията си, изпада въ тежко, безизходно положение — още повече, че сръбскитѣ полицейски органи ѝ напомнятъ вече да напустне сръбската държава. Тогава тя се решава на една стѣпка, която изненадва мъжа ѝ, създава неописуеми страдания за родителитѣ ѝ, хвърля и нея въ страшна мъжа: измисля предлогътъ за недобъръ животъ съ мъжа си, за да се разведе съ него и да остане въ Македония.

Съ искането си за разводъ Мара Бунева успѣва да получи разрешение да остане, за което е отивала и до Бѣлградъ. Нейната задача е да се добере до Скопие. И най-после успѣва...

Животътъ ѝ въ Скопие е животъ на една велика, ненадмината конспираторка-революционерка. На времето нашитѣ врагове се опитаха да засегнатъ морала на тая високо нравствена героиня, за да омаловажатъ историческото значение на нейното велико дѣло. Обаче, напраздни останаха усилията имъ. Всжщностъ, Мара Бунева е била силно лубеща съпруга си жена, но която съ Ботевска твърдостъ е подчинила тая своя любовъ предъ дълга къмъ Родината и къмъ поробенитѣ си братя. Подобно на другитѣ наши национални герои, тя е смѣтала, че нѣма право на лично щастие. Силна обичъ изпитва и къмъ своитѣ близки — къмъ родителитѣ си, къмъ своя братъ и сестритѣ си и тая обичъ тя изразява съ непринудени и топли думи въ писмата си. Особено трогателна е нейната обичъ къмъ сестра ѝ Надежда, единствена посветена въ нейната мисия, жена съ чиличенъ духъ, но съ тежка болестъ въ гърдитѣ, която я завлѣче въ гроба, далечъ отъ роденъ край — въ Лейзенъ, Швейцария. Обичътъ ѝ се простира къмъ всички близки и познати, бихъ казалъ къмъ всички български. Точно затова тя е била извънредно предпазлива въ отношенията си съ българитѣ въ Скопие, за да избѣгне каквато и да било афера следъ нейната

акция и да не пострада нито единъ българинъ. И трѣбва да се подчертае, че величието въ подвига на Мара Бунева се състои и въ това, че нейната революционна акция не повлѣче никаква афера подире си. Дори нѣщо повече, съ поведението, което си избрала, за да заблуждава сръбскитѣ власти, тя е будѣла известно подозрение срѣдъ скопскитѣ българи. Чувствителна и експанзивна патриотка, тя изживявала тѣзи подозрения доста болезнено. И на три пѣти, като фантомъ, се е озовавала на младежки патриотични сборки презъ пролѣтѣта на 1927 година въ монастира Побоже, Марковъ монастиръ и въ село Шишево, скопско, гдето смутенитѣ младежи сж преустановявали своитѣ конференции, опасявайки се отъ нея — да не би да е агентъ-провокакторъ.

Като иллюстрация на конспиративната сръчност на Мара Бунева нека приведа едно нейно писмо, въ което тя изразява мжката си, че не ѝ се е отдало да извърши единъ атентатъ въ навечерieto на Христовия празникъ: „Обстоятелствата, при които се намирамъ — пише тя — ме каратъ да поллудѣя. Ехъ, брате, нѣма на тоя свѣтъ по-измъчено същество отъ менъ. Утре е първия денъ на свѣтлия празникъ, а за мене черенъ празникъ, черенъ казвамъ затуй, защото не можахъ да го посрещна така, както азъ мислѣхъ и както трѣбваше... За себе си ще да ти пиша, че все тѣй болна съмъ на крака. Въ Скопие работя усилено, за да изкарамъ нѣкоя пара за храна и квартира, въпрѣки че всѣки денъ ме тресе грозница. Работа по цѣль денъ; вечеръ като се върна като луда грабвамъ да работя „пердетата на Върчето“. Въ мене има силно желание да ги направя за празниците, но чакайки да ми пишешъ ти, дали това тя настоява и дали държи на ония „модел и филета“ съ много работа, или пѣкъ оставя на менъ да ѝ направя по-малко „филе“. Бродеритѣ сж вече готови. Остава само филетата. Но ако има кой да ми помогне, щѣхъ много отдавна да ги направя. Щѣше да има сега и за спалнята нови пердета. Тѣ трѣбва да ми влѣзатъ въ положението, че безъ помощничка слабо иде тая работа. Азъ те моля веднага да ми пишешъ какво да правя. Далечъ отъ тебе, Зорка, Йорданка и другитѣ, азъ се пренасямъ духомъ при васъ и ви цѣлувамъ много силно и ви желая всичко най-хубаво; до година тукъ да го празнувате“.

Въ Скопие Мара Бунева често пѣти изпада въ затруднено материално положение. Посрѣдствомъ скопския гражданинъ Стефанъ Паркачевъ, чрезъ когото ѝ сж изпращани писма — тя е получила незначителни парични суми, безъ самия той да е билъ посветенъ въ мисията ѝ. Въобщо, нейната акция е акция, която най-малко е струвала на революционната организация. Липсата на сръдства я принуждава да работи въ шиваческото ателие „Арабия“, на което прокуристъ-счетоводителъ е билъ Димитъръ Давидовъ, съ когото Бунева се сприятелява, но и нему не открива намѣренята си. Тя работи и въ

частни къщи, но въпреки реномето ѝ на отлична модистка, на жена съ златни ръце или както живописно казва нейната хазайка г-жа Мила хаджи Христова, „отъ руки ѝ огинь излизаше“, мизерията е постоянна съпътница на Мара Бунева.

Въ разстояние на нѣколко месеца, съвсемъ сама, но съ удивителна сръчност, умѣлость и предпазливост, Мара Бунева вече напълно подготвя своята акция. Тя е избрала обекта си. Това е Велимиръ Преличъ, юрисконсултъ на Скопската жупаня, но всъщностъ голѣмъ вдѣховителъ на оная противобългарска дейност, която въ течение на три десетилѣтия се разрази съ невиджана свирепостъ надъ северната област на Македония. Като помощникъ на Богданъ Раденковичъ, шефъ на сръбската пропаганда за Македония, той идва още следъ младотурската революция въ Скопие и става дѣсна ръка на сръбскитѣ консули Живоинъ Балугджичъ и Йоца Йовановичъ — сжщиятъ Йоца Йовановичъ, на когото преди три години сърдцето се прѣсна на пѣть за Охридъ, следъ като разбра, че, въпреки сръбскитѣ насилия и издевателства, българскиятъ духъ на мѣстното население остава непоклатимъ, за което най-красноречиво доказателство бѣха му дали съ смѣлата си демонстракия две млади българчета на неговото събрание въ Велесъ. Велимиръ Преличъ бѣ участникъ и въ ония четнически акции, които не само, че не бѣха насочени срещу турското владичество въ Македония, но и съ съдействието на тогавашнитѣ поробители бѣха организирани изключително срещу българското население. Като истински мародери, сърбитѣ се навърлиха въ Кумановско и Скопско следъ неуспѣха на Илинденското въстание и следъ възстановяване на революционната дейностъ подиръ медения месецъ на младотурската революция, когато българитѣ бѣха поставени въ най-затруднено положение. Сърбитѣ не се посвѣниха следъ тая младотурска революция дори да предложатъ формаленъ съюзъ на турцитѣ, съ скритото намѣрение да печелятъ теренъ въ Македония. Специалностъ по противобългарската дейностъ, Преличъ бѣ първиятъ съветникъ на сръбскитѣ власти въ Скопие следъ Балканската война. Като такъвъ той бѣ на служба пакъ въ Скопие следъ Свѣтовната война и незабравими ще останатъ всички ония голѣми афери, които той исценира въ първитѣ години на сръбското робство, когато въ скопскитѣ полицейски участъци, сждилища и затвори се изнизиха, хулени и малтретирани, стотици и хиляди наши селяни отъ Черногорията и Блатията — тѣзи красиви, смѣли и корави българи, които образуваха оная жива стена — непревземаема крепостъ, срещу която безславно се разбиха всички усилия и пристѣпи на сърбизма. Преличъ доби печална слава и по време на студентския процесъ, когато на подсждимата скамейка бѣха поставени младитѣ синове на Македония, онѣзи, които въпреки десетгодишния срокъ на Пашичъ за сърбизиране на Македония, въпреки шовинизира-

ната система въ сръбското образователно дѣло, останаха върни на своята нация и разкриха безсилието на сърбизъма. Може би, когато човѣкъ проучва живота на Мара Бунева, когато вижда колко сложна душа е носѣла тя, когато има предвид силата на духа и величието на подвига ѝ, да дойде до убеждението, че Преличъ е билъ малкъ обектъ за дѣлото на тая героиня. Мара Бунева бѣ пратена отъ Бога да удари право въ сърдцето противобългарската политика на сърбитѣ и да посочи безсилието на бѣлградската инквизиция.

Мара Бунева не случайно избра градъ Скопие за своята акция. Въ Скопие бѣ монгиранъ цѣлиятъ онзи полицейско-милитаристически апаратъ, пипала и орждия на който бѣха разни сръбски потераджии и лумпени пришелци, които безчестѣха, грабѣха, разоряваха и избиваха българското население въ Македония, като се превръщаха въ бегове и самозабравили се феодални владѣтели. Съ голѣмия гарнизонъ, съ многочисленото чиновничество, съ безбройнитѣ пришелци отъ Шумадия и Черна гора, съ пѣвачицитѣ — тоя сръбски специалитетъ за културтрегерство — сърбитѣ искаха да овладѣятъ Скопие, за да имъ послужи като врата, като отправенъ пунктъ за Македвтия. Сърбитѣ искаха да представятъ главниятъ градъ на северна Македония като чисто сръбски градъ — тоя градъ въ който, по признания и на бѣлградския вестникъ „Политика“ отъ 1928 година, е имало преди 40—50 години всичко на всичко две сръбски кръчми и единъ сръбски попъ; тоя градъ, отъ който като бъдещъ камбаненъ звънъ прокънтѣ по цѣло Българско първиятъ повикъ за самостоятелна българска църква; тоя градъ, въ който витаеха духоветѣ на Петъръ Делянъ и Георги Войтехъ, на първия български книжаръ Кара Трифунъ, на приснопаметния владика и голѣмъ революционеръ Натанаилъ Охридско-Пловдивски, на великия воинъ Борисъ Дранговъ, на легендарнитѣ войводи Василь Аджарларски и Лазо Дивлянецъ; тоя градъ, въ който, въпрѣки изкуствения сръбски макияжъ въ центъра и квартала „Буняковецъ“, туптѣше, върно и героично, истинското, велико въ страдания и борби, българско сърдце на Чаиръ, Топхана, Карадагъ махала, Нова махала и Пайко махала.

На 13 януарий, въ 12 часа и 40 минути, на дѣсния брѣгъ, до самитѣ води на свещената българска рѣка, бѣ поваленъ не само единъ палачъ на българщината, но въ тоя великъ мигъ на историческата 1928 година, борческиятъ български духъ намѣри най-възвишенъ изразъ на героична проява, на себепожертвувателностъ, на кристално родолюбие въ дѣлото и предсмъртнитѣ думи на Мара Бунева „азъ обичамъ своята Родина“. Нѣма значение, че озвѣренитѣ и обезумели тирани скриха нейнитѣ тлѣнни останки, че днесъ ние не знаемъ где е безкрѣстния ѝ гробъ. Важенъ бѣ нейния подвигъ — той хвърля въ паника поробителитѣ, той посочи на цѣлъ свѣтъ

чия е Македония, той раздруса съ радостна и обнадежваща тръпка душата на поробенитѣ българи.

Нѣкои оприличаваха и оприличаватъ Мара Бунева на Шарлота Корде, на Вѣра Засуличъ. Мара Бунева не е нито едната, нито другата. Защото въ подбудитѣ на Шарлота Корде и на Вѣра Засуличъ единствена роля играеше политическия елементъ, а не националното чувство и никоя отъ тѣхъ дветѣ не украси своето дѣло съ драговолното себепожертвование на Мара Бунева. Равна на Мара Бунева нѣма въ историята на никой отъ народитѣ, които сж се борили за своето освобождение, дори и въ историята на ирландцитѣ, чиято освободителна борба най-много прилича на освободителната борба на македонскитѣ българи. Мара Бунева можа да се роди само тукъ, въ Македония — страната, която бѣ дала героитѣ отъ „Ножотъ“, отъ върха Видинъ, отъ с. Церъ, Солунскитѣ гимиджии, които подобно на нея геройски се самопожертвуваха въ люта борба съ поробителя. Но върху безсмъртното чело на Мара Бунева свети и другъ ореолъ — обстоятелството именно, че тя, бидейки жена, можа да извърши тоя безпримрѣнъ мъжественъ подвигъ. . .

Азъ видѣхъ въ Тетово триетажния домъ на Никола Буневъ, съ чимширения дворъ, въ който нѣкога е грѣла радостта отъ многобройна челядь и е цвѣтѣло благополучие отъ завидно богатство, но, въ който сега цари подтискаща заглъхналостъ отъ материално разорение и безмѣрна скърбъ по загубени и разпилени рожби. Тоя домъ, обаче, предъ менъ изгрѣ съ оная лжчезарностъ, съ която единъ день сигурно ще го залѣе почитѣта на цѣлокупния български народъ, като отплата за туй, че въ него се роди и отрастна Мара Бунева. Азъ разбрахъ и невиджаната мартирология на нейнитѣ родители особено отъ 1928 година насамъ. Но тѣ трѣбва да се тешатъ и да се гордѣятъ, че дадоха на българския народъ такава велика героиня.

Нашитѣ братя отъ Македония, сжщо трѣбва да бждатъ горди, че точно изъ тѣхната срѣда излѣзе Мара Бунева, която съ величавия си подвигъ наново потвърди героичния характеръ на българщината въ Македония. Бихъ казалъ, че всѣки нашъ новоосвободенъ кжтъ внася своята характерностъ въ общобългарското отечество. Ако Южна Добруджа носи прозвището „житница на България“, ако Бѣломорието, съ своята благодатна почва и съ прозореча, който ни отваря къмъ топлото и свободно южно море, открива блѣскави перспективи за материално благополучие на българския народъ, то Македония влиза въ границитѣ на уголѣмената ни държава съ името на най-героичната българска земя.